

(Potvrdená kontinuita pre obec aj štát)

Slovák po boku cisárovnej aj spolupatróni Európy

Rázovitá Terchová v lone krásnej fatranskej prírody je miesto, kde každoročne množstvom podujatí a živých spomienok na veľikánov dokážu tamojší agilní tvorcovia kultúry a predstavitelia verejného i duchovného života potvrdiť nielen vlastnú, ale aj národnú integritu a kontinuitu toho, čo predstavuje skutočne nadčasové hodnoty. Nasledujúce riadky sú toho zrejším dôkazom a navyše sú aj pozvánkou k pilierom. Národnej kultúry, duchovného odkazu i počiatkov štátnosti... Začneme pri slávnostnej akademii, ktorú rodákovi A. F. Kollárovi usporiadali v tamovej galérii umenia.

Text: Peter Cabadaj | Foto: archívy a redakcia

OSOBNÝ RADCA CISÁROVNEJ

Pred niekoľkými týždňami uplynuli tri storočia od narodenia výraznej osobnosti 18. storočia Adama Františka Kollára – knihovníka, archívára, historika, pedagóga, teoretika práva, jazykovedca, prekladateľa, kulturologa, publicistu, spisovateľa, básnika, reformátora, riaditeľa Dvorskej knižnice vo Viedni a jedného z najbližších spolupracovníkov cisárovnej Márie Terézie (bol jej osobitným radcom pre uhorské záležitosti). Bohatým dielom, ako i svojimi názormi a myšlienkami vyžaruje do celého stredoeurópskeho kontextu. Významným spôsobom ovplyvnil koncepciu kultúrnych a politických dejín rakúskych a ešte väčšími uhorských, bol v kontakte s českým, chorvátskym, rumunským i ukrajinským prostredím, prispel tiež k formovaniu slovenskej historiografie. Žiaľ, v dejinnom povedomí Slovákov nemá také miesto, aké si bezpochyby zaslúži. Zápis z cirkevnej matriky vo Varíne uvádza, že svetlo sveta uzrel 17. apríla 1718 v Terchovej. Stalo sa tak päť rokov po smrti iného slávneho terchovského rodáka Juraja Jánošíka. Pochádzal z (pôvodne) roľníckej rodiny. Keď mal 5 rokov, odišiel aj s rodičmi do Banskej Bystrice, kde otec Matej pracoval ako strážca erárnych medených baní. Slobodné kráľovské mesto Banská Bystrica bolo i pr-

vou školskou zastávkou budúceho významného učenca; v slovenskej škole získal základy z náboženstva, počtov, naučil sa čítať aj písať. Niekedy na prelome dvadsiatych a tridsiatych rokov 18. storočia ho banskobystrickí jezuiti prijali na miestne nižšie lýceum. Stredoškolské štú-

dium ukončil v roku 1735 na jezuitskom lýceu v Trnave. Vzápätí vstúpil do jezuitského rádu v Trenčine, kde sa čoskoro dostal do ostrých sporov s miestnymi ortodoxnými jezuitmi. Nasledoval odchod do jezuitského kolégia vo Viedni, kde študoval filozofiu a teológiu. V roku 1748 – ešte

Slovenský Sokrates. Slovák vo Viedni po boku cisárovnej

pred vysvätením za kňaza – Kollár vystúpil z jezuitského rádu. Zásluhou svojho vplyvného protektora, osobného lekára a radcu cisárovnej Márie Terézie a prefekta Dvorskej knižnice vo Viedni Gerharda van Swieten získa miesto skriptora v tejto bibliotéke. Poveril ho aj prednáškami z gréčtiny pre poslucháčov tamojšej lekárskej fakulty. O rok neskôr (1749) bol vymenovaný za druhého kustóda a v roku 1758 sa stal prvým kustódom Dvorskej knižnice. Svoju prácu vykonával s veľkým zánietením, svedomito a s rozhladom. Navrhol viazať všetky knihy, zaviedol výmenu duplikátov medzi jednotlivými knižnicami (presunul napríklad duplikáty z cisárskej knižnice do Univerzitnej knižnice v Prahe), nakupoval orientálne knihy... Súčasne participoval na výchove budúcich knihovníkov a archivárov; okrem jazykov prednášal pre nich tiež dejiny, diplomaciu a právo.

VLASTIZRADCA NA INDEXE

Kollár patril medzi čelných predstaviteľov viedenskej školy ideológov osvietenského absolutizmu. Rozpracoval najmä vzťah absolutistického štátu k cirkvi, bol zástancom rozhodujúcej moci štátu v cirkevno-náboženských záležitostiach svetského charakteru. Vo svojom prvom väčšom vedeckom spise *Tri knihy o dejinách patronátneho práva apoštolských kráľov uhorských* (1762) dokazoval, v duchu princípov učenia zakladateľa teórie o prirodzenom práve Huga Grotia, že uhorskí panovníci mali právo menovať biskupov a iných cirkevných hodnostárov, premiestňovať ich z jednej diecézy do druhej, darovať a odnímať cirkvi majetky bez predbežného súhlasu pápeža. Politicky oveľa vyhrtenejšie vyjadril svoje názory v diele *O pôvode a večnom používaní zákonodarnej moci uhorských kráľov v cirkevných záležitostiach apoštolských kráľov uhorských* (1764). Poukázal v ňom na práva uhorských panovníkov voči cirkvi, dokazoval, že aj šľachtická insurekcia (povinnosť postaviť obranné vojsko v čase napadnutia krajiny nepriateľom) je z vojenského hľadiska prežitkom, že ju treba zrušiť a zaviesť zdanenie šľachty a cirkevných majetkov. Ich nezdaňovanie považoval za porušenie princípu rovnosti

Rodáci nezabúdajú. Pohľad na časť publika počas slávnostnej akadémie

v štáte. Nijaká dobová literatúra neponúka otvorenejšiu kritiku šľachtického stavu ako spomínaná Kollárova práca. Šľachta ňou bola taká pobúrená, až sa jej obsahom musel zaoberať uhorský snem, ktorý zasaďal roku 1764 v Bratislave. Snemová šľachtická garnitúra označila autora za vlastizradcu, hrozila mu vyhnanstvom a navrhla verejné spálenie knihy. Pridala sa tiež pápežská kúria, ktorá dala heretické dielo na cirkevný index zakázaných kníh. V prípade rodáka z Terchovej ide o prvého – a zatiaľ i posledného Slováka –, ktorému sa dostalo tejto „cti“... Proti Kollárovi písali ostré satirické básne a právno-historické rozpravy. V dôsledku tejto cielenej kampane vydala Mária Terézia 30. júla 1764 kráľovský reskript, v ktorom, vzhľadom na určité pochybnosti náboženského charakteru, „zakazuje sa dovoz spisu do Uhorska až do jeho dôkladného preskúmania“. Uvedené kráľovské rozhodnutie postúpila Uhorská kancelária Miestodržiteľskej rade, ktorá v tomto zmysle poslala úpravu stoliciam s požiadavkou, aby sa zabavili aj predané výtlačky.

UVEDOMELÝ SLOVAN A SLOVÁK

Dňa 18. júna 1772 zomrel osobný lekár Márie Terézie a prefekt Dvorskej knižnice Gerhard van Swieten. O mesiac neskôr dostal A. F. Kollár ako prvý kustód dekrét o poverení dočasne viesť knižnicu. Dňa 7. januára 1774 si už prevzal menova-

cie dekrét. „Vzhľadom na mnohostranné zásluhy a vedecké publikácie, ktoré rozšírili dobré meno bibliotéky,“ sa tak stal riaditeľom Dvorskej knižnice. O niekoľko dní (22. 1. 1774) jeho menovanie potvrdila aj Spojená česko-rakúska kancelária, ktorá mu zároveň oznámila, že s funkciou riaditeľa knižnice je spojená tiež hodnosť dvorského radcu. „Od toho času som začal poberať plat 4000 zlatých ročne, ktorý mi priznala cisárovná“ (A. F. Kollár). Plat riaditeľa Dvorskej knižnice nebol učencovým jediným príjmom. Rôzne vládne komisie ho žiadali o expertízy, ponúkali mu platené členstvá a funkcie, už dávnejšie vlastnil baňu v Kremnici... Zo zachovanej korešpondencie vyplýva, že A. F. Kollár sa v mnohých prípadoch až priveľmi spoliehal na vplyv svojho osobného kontaktu s Máriou Teréziou. Faktom však ostáva, že ho panovníčka postupne zaradila do okruhu svojich oddaných ľudí, ku ktorým mala rodinný vzťah a ktorých k sebe pújala osobnou dôverou. V roku 1773 sa narodilo jediné Kollárovo dieťa a Mária Terézia bola krstnou mamou malej Terézie (zároveň dievčatku venovala ročnú rentu 200 zlatých).

Ako sme už uviedli na inom mieste, A. F. Kollár bol aj výnimočným polyglotom. Popri slovenčine, nemčine a maďarčine dokonale ovládal i latinčinu, ktorú vyučoval na školách a zostavil tri jej učebnice. Na Viedenskej univerzite prednášal gréčti-

nu a naučil sa tiež niekoľko slovanských rečí. Veľkú záľubu mal v štúdiu orientálnych jazykov, konkrétne hebrejčiny, turečtiny, perzštiny a arabčiny. Pokiaľ ide o učencove jazykovedné názory, bezprostredne s nimi súvisí Kollárova obrana slovansko-slovenskej reči. Nachádza sa v ním vydannej (už spomínanej) knihe Mikuláša Oláha *Uhorsko a Atila, alebo o pôvode maďarského národa*. „Ak je niekto rodom Slováč ako ja a podľa môjho príkladu vynaloží trochu času na poznanie ostatných nárečí, veľmi ľahko porozumie jazyk a písmo celého slovanského národa, a keď to bude vyžadovať vec alebo osud, môže prejsť od Jadranu cez rozsiahle oblasti severu až k hraniciam čínskym bez sprievodcu alebo tlmočníka. A tu by som spomenul vynikajúcu schopnosť nášho jazyka, že vie úspešne napodobniť zvuky iného jazyka, čo som sám skúsil na svoju veľkú radosť.“

Pamätná známka. Privítali ju v Terchovskej galérii umenia

Toto som chcel zdôrazniť kvôli mojím Slovákom, aby reč a svoj kmeň neprestali milovať preto, ako sa to často stáva, že sú posmievaní takými, ktorí tiež bývajú v Uhorsku, lebo aj vodou, ktorá sa všeobecne užíva, zrejme už opovrhujú iba márnokratníci a prednosť aj tej najlepšej veci nemôžu poznať očami obťažnými opilctvom.“

Kollár bol uvedomelým Slovanom i Slovákom; jeho slovanské povedomie vychádzalo z tradičnej predstavy o organickej príslušnosti Slovákov k veľkému slovanskému národu a o blízkosti slovanských jazykov. V roku 1762 navštívil v Bratislave vdovu po Matejovi Belovi a dôkladne sa oboznámil s jeho roz-

siahlou pozostalosťou. Pravdepodobne táto skutočnosť ho inšpirovala k myšlienke založiť v Uhorsku vedeckú spoločnosť. Dňa 4. februára 1763 rozposlal svojim priateľom plán činnosti takejto spoločnosti, ktorej cieľom mala byť starostlivosť o rozvoj prírodných vied, hospodárstva a spracovanie dejín Uhorska. Vypracoval aj plán na založenie Uhorskej akadémie vied. Napriek jeho povestným organizátorským schopnostiam sa však tieto návrhy v dôsledku odporu šľachty i jezuitov nerealizovali. Veľkú zásluhu však mal na založení Cisársko-kráľovskej akadémie orientálnych jazykov vo Viedni. Podnetne tiež zasiahol do hospodárskeho života; okrem iného navrhol vybudovanie kanála Odra – Dunaj cez Kysucy a Váh.

NEVYPÁTRAL SI DÁTUM NARODENIA

Málo známa je Kollárova básnická tvorba. Tlačou vydal viacero príležitostných veršovaných skladieb, napísaných po latincky. Venoval ich cisárskym manželom Márii Terézii a Františkovi Lotrinskému, pápežovi Piovi VI., ktorý v roku 1782 prišiel do Viedne, a iným osobnostiam. Na oslavu ruskej panovníčky Kataríny II., ktorá v roku 1768 cestou po Volge prekladala francúzsky politický román *Belizar od Mariontella*, napísal latinskú báseň *Na rieku Volgu* (1772). Do ruštiny ju preložili Kollárovi ruskí priatelia. Autor vyjadril hlboký obdiv k Rusku, pričom osobitne vyzdvihol osvietenské záujmy a reformy jeho cárovnej. Pre súčasníka bude zrejme prekvapením, že A. F. Kollár – polyhistor a uznávaná vedecká autorita, dennodenne pracujúca s archívnym materiálom – s najväčšou pravdepodobnosťou nikdy nevypátral presný dátum a predovšetkým miesto svojho narodenia (nesprávne uvádzal aj meno svojej matky za slobodna). Najmä v sedemdesiatych rokoch 18. storočia sa intenzívne venoval skúmaniu vlastného pôvodu, pretože mal v úmysle zostaviť genealógiu kollárovského rodu. Obrátil sa na mestskú radu v Ružomberku, kde údajne žili nejakí Kollárovcia, korešpondoval s Liptovskou stolicou, písal si so svojim vzdialeným príbuzným Jánom Piačekom (farárom v Martine). Ten mu poskytol cenné údaje a spo-

žil ho s ďalším vzdialeným príbuzným Martinom Kollárom – gombičkárom v turčianskej obci Dražkovec, ktorý vlastnil erbovú listinu. Žiaľ, vynaložené úsilie A. F. Kollára nevedlo k vytúženému cieľu... „*Herrostratos, Brutus, Caesare Borgia, Machiavelli, Nevďačný darebák*“... To sú len niektoré z prívlastkov, ktoré terchovský rodák „inkasoval“ od šľachty alebo cirkevnej hierarchie. V plnej miere odrážajú nielen rozporuplnosť svojej doby, ale i rozporuplnosť pri hodnotení osobnosti a bohatého všestranného diela A. F. Kollára. On sám bol tiež mužom plným vnútorných protirečení a paradoxov, čo zvykne bývať všeobecným javom azda u všetkých významnejších postáv svetovej histórie. Plnohodnotnou súčasťou prinajmenšom stredoeurópskych dejín je bezpochyby aj Adam František Kollár, erudovaný tvorca a zanieteny organizátor vedeckého života dostal prezývku – nech bola spočiatku myslenná akokoľvek – „*slovenský Sokrates*“!

BLÍŽIA SA CYRILOMETODSKÉ DNI

V pamätnom roku 1990 sa mnohí idealisti oddávali eufórii z nadobudnutej politickej a náboženskej slobody. Úžasnú erupciu uvoľnenej energie, tvorivosti a nápadov sa Terchovci snažili pretaviť aj do všestranného priblíženia a najmä aktualizovania nadčasového odkazu byzantskej misie svätých Cyrila a Metoda – patrónov miestneho kostola (najväčšieho na Slovensku, ktorý je zasvätený solúnskym bratom) a spolupatrónov Európy. To sa im aj podarilo výnimočným podujatím, ktoré je dnes už jedným z najtradičnejších v danej téme na Slovensku. Dvadsať deviate pokračovanie podujatia (3. – 5. júl) potvrdzuje platnosť predošlých slov. Organizátori opätovne pripravili zaujímavý program, v ktorom okrem duchovného časti dostane široký priestor vážna, sakrálna, dychová i etnická hudba, folklór, divadelné predstavenie, výtvarné umenie (vernissáž výstavy Vincenta Hložníka), prezentácia publikácie (monografia o Terchovej). Podujatie je venované 10. výročiu vzniku Žilinskej diecézy, ktorej patrónmi sú práve slovanskí apoštoli svätí Cyril a Metod, ľudské a zároveň duchovné dominanty aj Cyrilometodských dní. ■